

חוברת לימוד והגות

פורים

11 נושאים ללימוד ולדיון סביב שולחן החג

אחת עשרה שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "פורים:
המלחמה בעמלק": כיצד עמלק נולד מדלת סגורה ומכה במי שמרפה את
ידיו, מה מסתירות התחפושות שלנו, ומדוע שני בדחני שוק חיים כבר את
העולם הבא.

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן פורים

01	עמלק נולד מדלת סגורה
02	יהודי לעולם אינו גמור: הוא נעשה
03	הידיים המתרפות
04	ספר הפנים הנסתרות
05	חג המכיל את כל החגים
06	לא להבחין עוד בין המן למרדכי
07	החבר והרע
08	הם אכלו כשר בסעודת המלך
09	שני אנשי השוק שהצחיקו
10	לזכור בלי להתמגן
11	המלך המסתתר מאחורי המן

הצגה

לפני קריאת המגילה קוראים בשבת זכור את זכירת עמלק. ועמלק אינו זר שנפל מן השמים: הוא נכדו של עשו, ואמו היא אישה שדפקה על דלתם של האבות ולא הניחו לה להיכנס.

השאלה

תמנע ביקשה להיכנס למשפחת אברהם, ודחו אותה. האם האויב הגדול ביותר של ישראל נולד אפוא מתוך דחייה שלנו?

התשובה

"ותמנע היתה פילגש לאליפו בן עשו ותלד לאליפו את עמלק" (בראשית לו, יב).

תמנע רצתה להצטרף לעם ישראל: היא פנתה אל שרה, אחר כך אל רבקה, אחר כך אל רחל ולאח. משלא מצאה את מקומה ונדחתה, נכנסה למשפחת עשו, וממנה נולד עמלק. דעו זאת היטב, אומר הרב: בכל פעם שמרחיקים אדם המביע את רצונו להיכנס בדרכה של היהדות, עלולים להצמיח דרכו שונא ישראל מושבע.

מדוע פסקו האבות כך? משום שלא רצו שהתולעת תיכנס אל תוך הפרי: העדיפו להשאירה בחוץ, במקום שבו עוד אפשר להיאבק בה. כוונתיה לא היו כנות, והיא עלולה הייתה לקלקל את תורת אבות.

אבל "מעשה אבות סימן לבנים": את מה שעברו האבות אנו חווים במידה מסוימת, מכפנים כמו מבחון. עלינו, בדרכנו, לדעת לסלק את הצדדים השליליים שברצוננו להזדהות.

לקח לשולחן

שמירה על שלנו מחייבת לפעמים לומר לא, והלא הוזה עלול להוליד טינה הנמשכת דורות. את מי הרחקנו — משולחן, מהחלטה, ממשפחה? האם הסירוב היה צודק, והאם גם הדרך הייתה צודקת?

הצגה

עמלק מכה ברגע מסוים: בין יציאת מצרים לסיני. אין עדיין ארץ, אין עדיין תורה. בעיני הרב, זו דמותו של היהודי בכל הדורות: אדם בדרך, הנמצא תמיד בדרך להיות.

השאלה

מדוע העם פגיע ביותר דווקא ברגע שבו הוא עדיין מחפש את דרכו?

התשובה

"אשר קרך בדרך" (דברים כה, יח).

יהודי נמצא תמיד בדרך להיות. בתוך ההתהוות הזאת אנו מגלים חולשות מסוימות, ועלולים ליפול קורבן להתקפת עמלק. הפסוק אומר זאת: "אשר קרך" — עמלק הפתיע אותך, הוא קירר אותך, בשעה שחיפשת את דרכך.

אל נשכח שהוא מופיע כשאין לנו עדיין ארץ. יצאנו ממצרים, אנו יכולים להוביל את גורלנו באחריות מלאה, אבל אין לנו לא ארץ ולא תורה. זו פרשת הדרכים של האדם האובד, שאינו יודע היכן להיות, לא במקום ולא בזמן.

בצומת זה של שני חיפושים — הזהות דרך האומה והזהות דרך הדרך הרוחנית —, מי שאינם מחזיקים מעמד ואינם עומדים בלחצו של עמלק נעשים מהר טרף להמן.

מסקנת הרב

יהודי נמצא תמיד בדרך להיות. אין הוא יהודי, הוא נעשה יהודי מעט יותר בכל יום.

לקח לשולחן

לכולנו יש תקופות "בין לבין": מעבר דירה, החלפת בית ספר, אבל, חיפוש פנימי. מהי התקופה שלנו כעת? מה במעבר הזה עושה אותנו פגיעים — ומי יכול ללכת איתנו?

הצגה

עמלק תוקף ברפידים. חכמינו קוראים בשם הזה תוכנית: "רפיון ידיים". ובשעת הקרב, משה מחזיק את ידיו מורמות רק כשהוא נתמך משני צדדיו.

השאלה

מה נותן לעמלק אחיזה — ומה צריך כדי להחלישו?

התשובה

"ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים" (שמות יז, ח).

עמלק הוא רפיון הידיים. זה כשאדם מרפה, כשהוא מרים ידיים, כשהוא מתפטר, כשהוא מתייאש וחי גלות מעצמו: אינו יודע עוד לאן ללכת, הוא מבולבל, הבעיות מסתערות עליו ואין בו כוח לעמוד מולן. עמלק בא לנצל את חולשותינו ולנסות להרוס אותנו.

משה סבור שאם העם עדיין מתגעגע למצרים ולגלותה, הדבר חמור מאוד: לעמלק יש בו אחיזה. הוא זקוק לסיוע משני צדדיו. הרב מזכיר את יהושע, שהתמסר לכיבוש הארץ, ואת חור, שנאבק עד כדי מסירת חייו כדי שהעם לא ידבק בעגל הזהב.

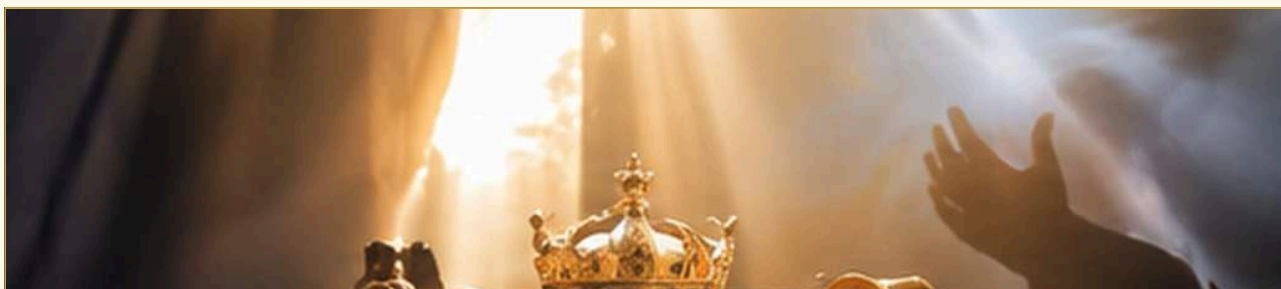
הם המחזיקים את ידי משה מורמות: המחויבות לעתיד והנאמנות עד הסוף.

מסקנת הרב

וכך מצליחים להחליש את עמלק בלי לגבור עליו.

לקח לשולחן

לכל אחד יש במקום כלשהו צעדה שהפסיק — תוכנית, לימוד, פיוס. יאמר כל אחד את שלו. ונשאל מי, סביב השולחן הזה, יוכל להחזיק לו את ידיו מורמות.

הצגה

קוראים את המגילה בהקפדה שלא להחמיץ אף מילה. ובכל המילים הללו, אף פעם לא שם ה'. ובכל זאת מחפשים חכמינו היכן אסתר נרמזת בתורה, ומוצאים פסוק על פנים המסתרות.

השאלה

מה פירוש הדבר שספר נושא את שמן של "הפנים הנסתרות" — ומדוע יש לשמוע כל מילה בו?

התשובה

"ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא" (דברים לא, יח): "הסתר אסתיר", ומכאן שמה של אסתר.

יש שה' כביכול נעלם מעינינו. גורלותינו אינם תמיד מתלכדים; יש שאיננו הולכים לפניו, פנים אל פנים, אלא מפנים לו עורף. ברגע ההסתר הזה, אנו חיים גלות מעצמנו. זו כל המגילה.

הכול מתרחש דרך הסתר, דרך המשמעות הנסתרת של הדברים. מה שרואים אינו המציאות האמיתית: יש בידינו תשליל בשחור־לבן שהיה צריך לפתח אחרת כדי לקבל את התמונה האמיתית. ואת הצד הנסתר הזה של האלוקות שבכל אחד מאיתנו איננו תופסים; ובכל זאת, אחריו אנו הולכים לאורך כל חיינו, שלב אחר שלב.

מכאן החובה לשמוע כל מילה. כשאתם קוראים מכתב הממוען אליכם אישית, שכל שמחתכם תלויה בו, שעחידכם תלוי בו, וחסרה בו מילה — אתם מבינים. ובמיוחד כשהוא בא מאהוב.

מסקנת הרב

מה שרואים אינו המציאות האמיתית. צריך להפוך את הדברים כדי לראות אותם כראוי.

לקח לשולחן

אנו קוראים "מקרה" למה שאין בידינו המפתח לו. יספר כל אחד על אירוע בשנתו שקרא אותו תחילה כאסון, כ"תשליל". משפוחת, מה הוא מראה היום?

הצגה

חכמינו קובעים שאם יתבטלו כל המועדים, פורים יתקיים. הרב נותן את הטעם: פורים, הקבוע בסוף השנה, ממש לפני יציאת מצרים הבאה, נושא בתוכו את מהותם של כל האחרים.

השאלה

במה מכיל חגה של אסתר את פסח, שבועות, יום כיפור וסוכות?

התשובה

"קימו וקבלו היהודים" (אסתר ט, כז); "ורבים מעמי הארץ מתייהדים" (אסתר ח, יז).

פורים הוא פסח, שהרי אנו ניצלים ממזימתו של המן. הוא שבועות: בסיני, התורה שבעל פה, פירוש התורה, התקבלה בכפייה; בפורים, כל העם קיבל אותה מרצונו. כשניגשים אליה ברוח טהורה, תורה זו היא סם חיים; ברוח טמאה, היא נעשית סם מוות.

הוא גם ראש השנה ויום הכיפורים — "כיפורים", כמו פורים: החזרה אל התפילה, הקריאה לעזרת ה', בקשת הכפרה. והוא סוכות, פתיחתו של עם ישראל אל העמים: רבים מגלים אז את היהדות ומאמצים את מחשבתה ואת אורח חייה.

חג זה, שנקבע בגלות, מכין את הגאולה: כשם שהגלות הראשונה הכינה את הבית השני, פורים מכין את השלישי, ולכן הוא חותם את מחזור המועדים. אבל חתימה זו תובעת "אדם" בצלמו של האדם הראשון, שכן כל מרכיבי המגילה הם המרכיבים שמהם אנו עשויים.

מסקנת הרב

אם יתבטלו כל המועדים, פורים יתקיים, משום שהוא שומר בתוכו את כל מהותם של שאר המועדים.

לקח לשולחן

אילו היינו צריכים לשמור רק חג אחד, באיזה היינו בוחרים, ומדוע? מה היה צריך להכניס בו — חירות, לימוד, תפילה, מחילה, פתיחות לאחרים — כדי שיכיל באמת את כל האחרים?

הצגה

כלל פורים מפתיע: לשתות "עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי". בעיני הרב, המטרה אינה השכרות אלא התעלות. והתחפושות של היום הזה אומרות יותר ממה שנדמה.

השאלה

מה פירוש לא להבחין עוד בין הארור לברוך — ומה מגלות התחפושות שלנו בפורים?

התשובה

"ויקח המן את הלבוש ואת הסוס וילבש את מרדכי וירכיבהו" (אסתר ו, יא).

אנו כמהים ליום שבו המן — כלומר הצד הרע שבנו, יצרנו הרע, העמלק שלנו — יוביל בעצמו את מרדכי על סוס מעוטר בסממני המלוכה, משום שיעמיד את עצמו לשירות הצדק, הדרך הישרה, כבוד האדם. אבל אפשר לחדול מלהבחין ביניהם רק ברגע של שמחה, של התעלות.

אם אנו לובשים תחפושות ביום פורים, הרי משום שאלה התחפושות שלנו כל השנה, כל חיינו. הבגדים הללו אינם נתעבים כשלעצמם. הם נעשים כאלה כשאנו מדביקים להם תוויות, כשאנו מפרידים ביניהם, כשאנו מבודדים אותם בלי לחפש את הקשר ביניהם.

כך גם חברה שבה דוחים אלה את אלה תחת תוויות שונות, בלי לחפש שפה משותפת. הדרך הטובה ביותר לחגוג את פורים היא להשמיד את הזרעים הללו הנוטים לפלג אותנו במקום לאחד אותנו.

לקח לשולחן

אילו "תחפושות" אנו לובשים כל השנה — של הרציני, של הדתי, של המורד, של המצליח? איזו תווית הדבקנו על מישוהו בגלל לבושו? מה היינו רואים אילו הערב הבטנו מתחת לתחפושת?

הצגה

בפורים שולחים מנות "איש לרעהו". ובכל זאת יש בעברית שתי מילים לומר "ידיד". הרב מתעכב על ההבדל הזה, המשנה את משמעותו של משלוח המנות.

השאלה

מדוע משלוח המנות נשלח אל ה"רע" ולא אל ה"חבר"?

התשובה

"ומשלח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים" (אסתר ט, כב).

חבר הוא שותפי; חיבור הוא שותפות; חבורה היא גוף, איחוד. החבר הוא מי שאני חולק עמו אינטרס. הרע, שימו לב, אינו שותף: הוא האחר. איני מזהה את עצמי בו, ובכל זאת הייתי צריך לשלב אותו. משלוח המנות הוא המאמץ הזה לשלב את האחר.

זו התרופה לחטא סעודת אחשורוש, שביקש התבוללות העשויה מיחידים מנוגדים. כשאני מסתגר בביתי ואיני מבקש לחלוק עם העולם שבחוץ, את ההפרדה שכפיתי על עצמי האחרים כופים עליי לבסוף מבחוץ: הם רודפים אותי.

אז אני מלבה שנאה חיצונית העלולה להפוך לנשק המשמיד את כל הווייתי, את עם שלם. זה, אומר הרב, סיפור המגילה.

לקח לשולחן

למי אנו שולחים את משלוחי המנות שלנו? לרוב, למי שדומים לנו. השנה, מי יהיה הרע האמיתי שלנו — שכן, עמית לעבודה, מישהו מסביבה אחרת, שאיננו מזהים את עצמנו בו? מה נוכל להביא לו?

הצגה

חכמינו שואלים מדוע נתחייבו יהודי ממלכת פרס כליה. ותשובתם: משום שנהנו מסעודתו של אחשורוש. והרי בסעודה זו הוגש בשר כשר למי שרצה לאכול, ויין כשר למי שרצה לשתות.

השאלה

אם אפשר היה לאכול שם כשר, היכן החטא – ומה כלעו בסעודה הזאת שלא היה בצלחות?

התשובה

"והשתיה כדת אין אנס" (אסתר א, ח).

הם פשוט נענו לאווירה, ורצו להיות שותפים לה עם האחרים. מה רע בכך? אה, הרצון הזה להיטמע בעולם שבו הטוב והרע מעורבים, שבו אינם שומרים עוד על גבולותיהם, שבו הטוב יכול להתחפש לרע והרע לטוב: זה חטאו הראשון של אדם, חטא עץ הדעת.

לאכול כשר כשלעצמו אינו אומר דבר. אפשר לאכול כשר בלי לברך לפני ואחרי, בלי להכיר טובה, בלי לקדש את מה שאוכלים: זו קרקע חלקלקה. כשאני מבקש לאכול כשר, אני רוצה להבחין בין עץ החיים לבין עץ הדעת טוב ורע, כדי לתת משמעות למה שאני עושה.

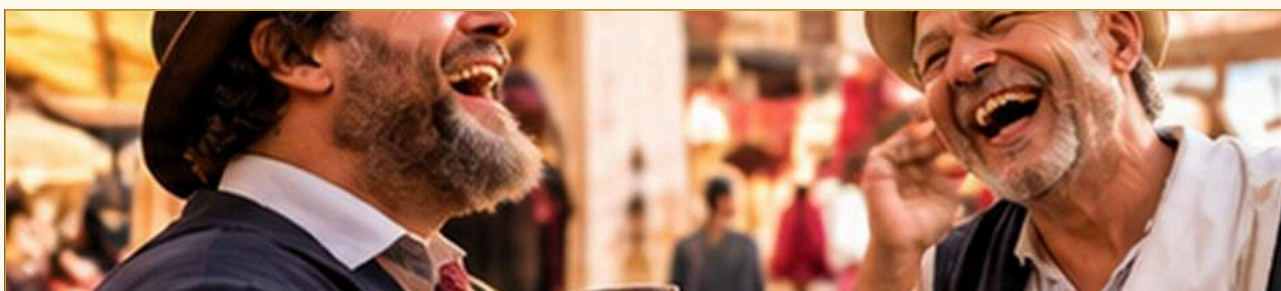
אישה הייתה הגורם לסטייה הראשונה; אישה, אסתר, היא המתקנת אותה. ועל עץ נתלה המן עם עשרת בניו.

מסקנת הרב

כשאני מבקש לאכול כשר, אני מבקש היגיינה רוחנית של מזוני.

לקח לשולחן

אפשר לקיים הכול כלשונו ולוותר כבר על העיקר. האם יש מקומות שאנו הולכים אליהם, שולחנות שאנו יושבים אליהם, באומרנו לעצמנו ששום דבר שם אינו אסור באופן רשמי? והברכות שלנו, ליד השולחן, האם הן עדיין דרך להבחין?

הצגה

אליהו הנביא מטייל בשוק הומה עם אחד החכמים. החכם שואל מי, בהמון הזה, הוא "בן עולם הבא". התשובה: אף לא אחד. ואז מראה לו אליהו שניים.

השאלה

שני בדחנים, באמצע שוק, שווים יותר מכל האחרים. מה עשו הם שהאנשים הרציניים לא עשו?

התשובה

"אז ימלא שחוק פינו" (תהלים קכו, ב).

אליהו מראה לו שני אנשים המשעשעים את הקהל באמצע השוק ונותנים תקווה ושמחת חיים לאנשים מדוכאים, הכורעים תחת דאגות היומיום. אלה, אומר הוא, בני עולם הבא: לא רק שיש להם חלק בו — על כך אין ויכוח גם לגבי האחרים — אלא שהם כבר דרים בעולם ההוא, ברצונם להתעלות מעל מקריות החיים.

הילד היהודי הראשון הוא יצחק, זה שצחק. שרה, שבשרו לה על ילד בגיל תשעים, צוחקת, משום שהצחק הזה הוא מעבר למציאות שבה היא נמצאת. השמחה נמצאת מעבר לדעת, מעבר לשכל: כשמשהו מפתיע אותי ומנוגד לכל מה שציפיתי לו על פי ההיגיון, אני שמח.

חכמינו למדו מתוך שמחה: כשעיפו, היו צוחקים ומספרים סיפורים, משום שהדבר פתח לפניהם אופקים אחרים והוציאם מגבולות פרשנותם. אבל זה צחוק בונה, לעולם לא צחוק של בוז, של לגלוג או של לעג.

מסקנת הרב

אלה חיים את עולמם הבא כאן, הם מכינים אותו כאן.

לקח לשולחן

יש הצודקים ויש המיטיבים; השוק זכר רק את האחרונים. מי בסביבתנו נושא את האחרים בעליזותו הפשוטה — האם אמרנו לו זאת אי פעם? ובאיזה צחוק אנו צוחקים סביב השולחן הזה: זה הפותח, או זה הפוגע?

הצגה

שני ציוויים מקיפים את זכירת עמלק: "זכור" ו"לא תשכח". אותה פרשה מציבה תנאי מפתיע: כשה' יניח לך מכל אויבך, אז תמחה את זכרו.

השאלה

מדוע שני זיכרונות — ומדוע זכר עמלק נמחה רק במנוחה?

התשובה

"והיה בהניח ה' אלוֹקֶיךָ לְךָ מַכַּל אִיבֶיךָ מִסְבִּיב... תִּמְחָה אֶת זִכְרָ עַמְלָק" (דברים כה, יט).

יש תמיד זיכרון פעיל וזיכרון סביל. הזיכרון הפעיל מגייס אותי; אבל איני יכול לחיות רק בזיכרון: תנו לי לחיות, תנו לי לנשום. אם אני עושה את הדברים רק מתוך התנגדות לאחר, ברוח של תחרות, הדבר יהרוס אותי: ארגיש חסר אונים, מוקטן.

"לא תשכח" הוא דבר אחר. כל מה שאני עושה, אני עושה מעצמי; אבל תוך כדי הגשמת תוכנית, איני שוכח את הגבול שאין לחצותו: יש קווים אדומים.

והמנוחה שהפסוק מדבר עליה היא המנוחה, שלוות ההווה. חווים אותה במלואה בשבת, כשהאדם מתנתק מדאגות היומיום, מתחדש ומגלה את הנאות המשפחה והחברה. כשאתה חש בשלווה זו, אתה יכול לראות את זכר עמלק כמחוק.

מסקנת הרב

איני שוכח, אבל איני נושא את דגל הזיכרון הזה בכל הזדמנות.

לקח לשולחן

פצעים מסוימים בתולדות משפחתנו או עמנו מגייסים אותנו ללא הרף. אילו מהם אנו חיים "נגד" משהו? ואיזו שבת, איזה רגע של שלווה אמיתית, יאפשרו לנו לזכור אותם בלי שינהלו אותנו?

הצגה

בסוף השיעור שואלת אחת השומעות: כיצד יכול היה אחשורוש, הזר כל כך לכל מה שאסתר מייצגת, לחשוך בה? תשובת הרב משרטטת דמות של אדם שלא מצא את מקומו.

השאלה

מדוע אחשורוש זקוק כל כך להמן?

התשובה

הרב: "יש הרבה אחשורושים המסתתרים מאחורי אחרים."

אחשורוש, אומר הרב, הוא כמו יהודי מבין העמים שלא מצא את מקומו ומפחד להצהיר על עצמו. הוא סבור שלעם ישראל מקום של כבוד בתוך אוכלוסייתו. אבל הוא נסחף, נגרר אחרי המן, האומר לו בעצם: חייך בידי, אני מגינך, אני יכול להבטיח את כיסאך.

והוא זקוק להמן הזה, משום שהוא אומר לעצמו שאם תפרוץ מהפכה או מהומה, המן יעמוד בקו הראשון, והוא עצמו יינצל.

מאחר שאנשים אלה לא מצאו את דרכם, או לא היה להם האומץ ללכת עד הסוף, הם נשארים עקורים: הם איבדו את שורשיהם.

מסקנת הרב

יש הרבה אחשורושים המסתתרים מאחורי אחרים.

לקח לשולחן

קורה שאנו מניחים לאחר לדבר או לפעול במקומנו כדי לא לחשוף את עצמנו. באיזה מצב הנחנו ל"המן" להחליט בשבילנו? איזה אומץ היה נדרש כדי ללכת עד סוף דרכנו שלנו?